

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9156.111.3.7-19>
УДК 351.84:364.694(477)

Федорченко О. В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

e-mail: fedorchenko_ov@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5524-0202>

Камінська О. А., кандидат історичних наук, доцент, начальник відділу забезпечення якості освіти Одеського державного університету внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

e-mail: elena-kaminskaya05@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5596-1720>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ В УСРР У 1919–1921 РР.

Статтю присвячено аналізу правового регулювання соціальної допомоги особам з інвалідністю в УСРР у 1919–1921 рр. На основі аналізу нормативно-правових актів у хронологічній послідовності показано становлення радянської моделі соціального забезпечення осіб з інвалідністю.

Констатовано декілька причин оперативного вирішення більшовиками соціально-економічних проблем осіб з інвалідністю: зменшення кола невдоволених; демонстрація переваг комунізму; розширення соціального пакету червоноармійців.

Запропоновано назву концепції радянського підходу до соціального забезпечення осіб з інвалідністю – «мілітарне соціальне забезпечення». Головна особливість цієї моделі полягала в тому, що держава насамперед ставила за пріоритет задовольнити мінімальні життєві потреби категорії осіб, які напряду або опосередковано були пов'язаними з мілітарними / парамілітарними структурами.

Форсована допомога «мілітарній» категорії населення відбувалася за рахунок цивільних. Такий підхід був необхідним, оскільки завдяки силовим / військовим структурам більшовикам удалося утримати владу.

Доведено, що більшовицька влада стосовно соціального забезпечення осіб з інвалідністю ухвалювала нормативно-правові документи поспіхом і ситуативно. Наслідком цього стали експерименти зі структурою радянських органів соціального забезпечення та розмитість, дублювання, протиріччя норм. Тож процес отримання соціальної допомоги був заформалізованим, обтяженим і ускладненим бюрократичними перепонами. Водночас нормативно-правова база зафіксувала наступ більшовиків на громадські, місцеві центри надання соціальної допомоги і її концентрацію у руках держави.

Передбачені норми забезпечення осіб з інвалідністю не встигали за інфляцією. Усе це зменшувало можливість задовольнити мінімальні життєві потреби й перетворювало гасла більшовиків на фікцію.

Ключові слова: особи з інвалідністю, соціальне забезпечення, воєнний комунізм, УСРР, Народний комісаріат соціального забезпечення, соціальна допомога.

Постановка проблеми. У ст. 1 Конституції проголошено, що Україна є соціальною державою. Відповідно, пріоритетом для держави є людина [1]. Не секрет, що деякі категорії населення потребують більшої уваги. Однією з таких категорій є особи з

інвалідністю¹. На жаль, понад три роки повномасштабної війни суттєво збільшили дану категорію населення в Україні. Є потреба звернутися до історичного досвіду оптимізації допомоги зазначеній категорії населення через призму нормативно-правової бази УСРР у 1919–1921 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо побіжно поглянути на історіографічну складову теми, може скластися враження, що вона достатньо досліджена. Варто згадати напрацювання В. Шарпатога [2–4], О. Мельничука [5], А. Твердовського [6]. Однак за ретельного занурення можна відмітити, що науковці розглядали проблеми соціального забезпечення загалом або окремі напрями, що лише дотичні до соціального забезпечення осіб з інвалідністю. Тому констатуємо, що нормативно-правове забезпечення осіб з інвалідністю в УСРР у період воєнного комунізму залишилося на узбіччі історико-правових досліджень.

Формулювання цілей. Мета дослідження – виявити особливості становлення нормативно-правової бази соціального забезпечення осіб з інвалідністю в УСРР у 1919–1921 рр., зокрема: хронологічно відтворити етапи її розвитку, визначити напрями соціальної допомоги та здійснити аналіз практичної реалізації політики більшовицької влади щодо осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Повторно захопивши владу в Україні в 1919 р., більшовики змушені були вирішувати соціальні проблеми. Керувалися вони не стільки гуманними цілями й побудовою комунізму, скільки політичним розрахунком. Лідери більшовиків не були короткозорими й загалом розуміли, що основна маса населення не в захваті від їх політики. Однак кардинально змінювати свою ідеологічну конструкцію вони, звісно, не планували. Та все ж таки деякі проблеми потребували негайного вирішення. Назрівала соціальна катастрофа, оскільки дуже швидко збільшувалася категорія осіб, яка потребувала соціальної допомоги з боку держави. Наприклад, восени 1921 р. лише в установах собезу (будинки притулку, інтернати) перебувало 206 тис. інвалідів [3, с. 82].

З погляду більшовиків принаймні часткове вирішення соціально-економічних проблем осіб з інвалідністю закривало низку питань. По-перше, це б зменшило коло невдоволених. По-друге, показувало переваги комунізму. По-третє, розширювало соціальний пакет бійців Червоної армії (далі – ЧА). А це, зі свого боку, зменшувало потенціал протидії мобілізації до лав армії, а можливо, паралельно з іншими інструментами могло б стати навіть мотиваційним фактором вступу до силових / військових структур більшовиків.

Тому другий прихід більшовиків до влади в Україні ознаменувався оперативними спробами вирішити соціально-економічні проблеми осіб з інвалідністю. Принаймні так здається, якщо взяти до уваги кількість виданих новою владою нормативно-правових документів у цій сфері.

Одним із перших завдань нової влади стала організація інституціалізованої структури, яка б займалася соціальним забезпеченням населення. Тож 06.02.1919 було створено Народний комісаріат соціального забезпечення УСРР (далі – НКСЗ). Він оголошувався єдиним центральним керівним органом із забезпечення допомоги непрацездатному й позбавленому засобів до існування населення УСРР. До компетенції НКСЗ входили: підготовка законопроектів у цій галузі; формування місцевих органів соціального забезпечення, їх фінансування і контроль за їхньою діяльністю. При НКСЗ створювалися спеціальні відділи, два з них стосуються нашої розвідки: забезпечення вдів, літніх людей та інвалідів; допомоги воїнам-калікам [7].

¹ Термін «особи з інвалідністю» в УСРР в роки воєнного комунізму не вживався. В офіційних документах використовували «інваліди», «увечные воины» (воїни-каліки), «особи із зменшеною працездатністю».

Завершилося формування центрального органу соціального забезпечення після прийняття Конституції УСРР 1919 р.: постановами ВУЦВКР від 14.03.1919 «О конструировании СНК²» і «Об утверждении личного состава СНК» ухвалено: «створити у складі уряду Комісаріат Соціального Забезпечення» і призначити в. о. народного комісара соціального забезпечення Голубкова [8, 9].

Одразу після створення НКСЗ уряд УСРР у ручному режимі визначав йому фронт роботи. Так, 25.02.1919 РНК УСРР видав декрет «О передаче дел обеспечения увечных воинов в ведение Народного Комиссариата Социального Обеспечения». Цей декрет ліквідував усі комітети допомоги воїнам-калікам. Цією галуззю відтепер займалися НКСЗ із мережею місцевих органів. Комітети допомоги воїнам-калікам у триденний строк повинні були зареєструватися в органах НКСЗ і передати справи, майно, капітали відповідним відділам НКСЗ. Також виконками повинні були через ревізійні комісії здійснити перевірку матеріалів і фінансів, які надійшли на баланс органів НКСЗ [10].

Основний лейтмотив Декрету прописаний у першому абзаці – справами воїнів-калік повинні займатися лише державні радянські органи. Ніяких громадських чи місцевих територіальних органів з допомоги, як видно, не повинно було бути. І це був лише початок. Плюралізм не був сильною стороною більшовиків. Зрозуміло, що для координації роботи розрізнених органів собезу мав існувати центр, але він однозначно не повинен був створюватися в такий спосіб, особливо усуваючи від надання допомоги інші інститути та джерела. Комітети на місцях набагато краще знали коло своїх підопічних, а отже, могли й актуально / адекватно реагувати. Такими діями нова влада показувала населенню, що саме вона переймається справами соціальної підтримки знедолених колишніх військових, які повністю або частково втратили працездатність.

Також положення декрету показало брак ресурсів на цю сферу в більшовиків, про що свідчить команда прискіпливо перевірити ресурси комітетів.

На наступний день, 26.02.1919, уряд «українських» більшовиків видає новий Декрет «Об обеспечении красноармейцев и их семейств». Цікавим є факт, що його норми мали застосовуватися ще з 15 лютого. Цей документ опосередковано захищав інтереси осіб з інвалідністю, хоча напряду не окреслював цю категорію і, як видно з назви, стосувався лише солдатів і офіцерів Червоної армії. Так, ст. 1 визначала грошову допомогу непрацездатним залежно від їх кількості в родині червоноармійця. Законодавець установив розмір допомоги від 100 до 300 крб на місяць [11].

Одразу зазначимо, що ст. 9 зобов'язувала НК військових справ, НК продовольства і НКСЗ поступово видавати допомогу натурою (тобто збіжжям). На той час це виявляється оптимальним, адже купівельна спроможність карбованця знижувалася та й продуктів харчування у вільному доступі було обмаль [12]. Але були й негативні тенденції. Оскільки гроші цінувалися суто як папір, а продукти харчування були одним із головних елементів обміну, це заохочувало більшовиків посилювати реквізицію продовольства у селян.

Ст. 2 роз'яснювала, яка особа є непрацездатною. Крім вікових показників (діти й літні люди), статус непрацездатних могли отримати особи згідно з медичним висновком комісій при міських і повітових радах депутатів за участі представників від військового комісаріату, собезу й відділу праці. Декілька слів щодо дефініції «непрацездатний». У 1919 р. законодавець не виділяв різні види непрацездатності, відомі нам за вітчизняним законодавством, «...повна, часткова або тимчасова втрати працездатності...» (ст. 46 Основного Закону) [1].

² Назва нормативно-правових документів подається мовою оригіналу. У період воєнного комунізму на території радянської України російська мова домінувала в нормативно-правових документах. Лише після другого фіаско в Україні більшовики приховали свої справжні погляди на право народів на самовизначення, як наслідок, нормативно-правові документи почали публікувати українською або одночасно українською і російською мовами.

За логікою Декрету [11], на нашу думку, законодавець терміном «непрацездатний» хотів передусім охопити осіб, які втратили працездатність повністю або частково в незворотному характері (стійкий або постійний характер). Для порівняння: за сучасним законодавством така особа могла б у подальшому набути статус особи з інвалідністю. Однак у період воєнного комунізму це було неможливим, оскільки законодавство ранніх більшовиків не розрізняло терміни «повної, часткової або тимчасової втрати працездатності», пропонувалася лише повна або часткова. Ба більше, підмінялися терміни «інвалід» і «непрацездатний / втрата працездатності». Наприклад, у назві постанови РНК УСРР від 21.03.1919 «Об обеспечении инвалидов промышленности и членов их семейств в случаях, не подлежащих действию законов о страховании (временное положение)» йдеться про осіб з інвалідністю, які втратили працездатність на підприємстві, однак новели постанови оперують терміном «втрата працездатності» [13]. Лише компонуючи терміни з назви документа і його змісту, можна зрозуміти, що йшлося про стійку / постійну втрату працездатності, а не тимчасову.

Повернемося до Декрету «Об обеспечении красноармейцев и их семейств». Так, ст. 8 зобов'язувала НКСЗ і НК праці розробити норми пенсій червоноармійців та норми забезпечення родин солдатів ЧА у зв'язку з утратою ними працездатності під час перебування в лавах ЧА.

Менш ніж за місяць, 14.03.1919, РНК УСРР видає Декрет «О пенсионном обеспечении солдат Красной армии и других военнослужащих и их семейств», який значно розширював коло осіб попереднього. Так, згідно зі ст. 5 на пенсію могли розраховувати військові і службовці всіх державних воєнізованих структур, колишні червоноармійці, офіцери та військові лікарі, учасники робітничих і селянських повстанських загонів, та навіть офіцери й солдати царської армії. Ст. 1 визначала розмір допомоги залежно від категорії втрати працездатності. Законодавець визначив 4 розряди втрати працездатності: від «повної» (100 % втрата працездатності) і до «слабкого зниження працездатності» (15–40 %). Частка допомоги від прожиткового мінімуму встановлювалася залежно від місцевості проживання особи, що становило від повного прожиткового мінімуму до 1/5 прожиткового мінімуму.

Ст. 2 визначала допомогу родинам осіб, зазначеним у ст. 5, за умови наявності та кількості непрацездатних у родині. Вдова з трьома і більше непрацездатними, чотири дитини-сироти до 16 років з інвалідністю за умови обов'язкового догляду їх третіми особами отримували повний оклад мінімального прожиткового мінімуму. На найменший відсоток могла претендувала вдова з інвалідністю – половина окладу. Також у примітках Декрету вказувалося, кого саме зараховували до членів сім'ї військового [14].

Згодом дійшла черга й до пересічних осіб. Так, більшовики звернули увагу на осіб, які втратили працездатність на виробництві. Допомога їм передбачалася постановами РНК УСРР від 21.03.1919 «Об обеспечении инвалидов промышленности и членов их семейств в случаях, не подлежащих действию законов о страховании (временное положение)» та «Об увеличении пенсий, выплачиваемых вследствие повреждения здоровья или смерти потерпевшим при работах промышленных, ремесленных, транспортных или торговых предприятий (положение)». Зміст першої постанови полягав у тому, що особи, які втратили працездатність на виробництві (приватному, комунальному, державному) до 1 січня 1919 р., могли розраховувати на соціальну допомогу у вигляді пенсії, яку виплачувало підприємство. Ст. 2 для розрахунку розміру пенсії відсилала до нормативно-правових актів царського часу: закону й постанови від 23.06.1912 «О размерах и порядке выплат пенсий» [13].

Другою постановою влада намагалася нівелювати наслідки інфляції на купівельну спроможність пенсій по інвалідності. Так, РНК УСРР дозволив переглядати розмір зазначених пенсій лише за заявою пенсіонера. Ст. 3 визначила, що максимальний розмір, на який могли збільшити пенсію, становив 50 %. Це було можливо лише за умови, що особа повністю втратила працездатність, потребувала сторонньої допомоги та не мала інших засобів до існування. «Кращі» умови пенсіонера по інвалідності нівелювали шанси на збільшення пенсії. Перерахунок пенсій здійснювали Окружні Страхові каси страхування робітників від нещасних випадків і Страхові Суди. Зазначені інституції підпорядковувалися НК праці [15]. Отже, побутові умови визначалися в ручному режимі та були ключовим фактором збільшення пенсії. Дуже зручно для регуляції виплат.

За два тижні потому, 1 і 2 квітня 1919 р., НКСЗ видає постанови «О порядке рассмотрения заявлений о назначении пенсий красноармейцам», «О создании кадра особых сотрудников по обследованию материального положения нетрудоспособных красноармейцев и их семейств», які розкривали деякі елементи механізму призначення пенсій червоноармійцям і їх родинам, у тому числі тим, які втратили працездатність [16, 17]. Наведемо декілька спостережень, які варто відмітити після перегляду постанов. По-перше, НКСЗ нагнітав ситуацію і вживав безапеляційні терміни та масштаби. Так, зазначається, що «...уряд УСРР наказав усіх (виділено автором) непрацездатних і незабезпечених червоноармійців і їх сім'ї забезпечити пенсією» [17]. У Декреті РНК УСРР «О пенсионном обеспечении солдат Красной армии и других военнослужащих и их семейств» вжиті інші словесні конструкції, ближчі до мови нормативно-правових документів [14].

По-друге, непрацездатність особи визначалася медичними комісіями при відділах собезу. Незабезпеченість особи визначалася лише шляхом обстеження її побутового й майнового станів. Запобігаючи потенційним складнощам з обстеженням умов, особливо в частині людського ресурсу, було запропоновано низовим структурам НКСЗ створити реєстр осіб, які б здійснювали це обстеження. По-третє, уперше в нормативно-правових документах з'являються терміни класифікації непрацездатності – повна або часткова.

Запропонуємо своє бачення головного підходу більшовиків до соціального забезпечення населення, зокрема осіб з інвалідністю. Назвемо його «мілітарним соціальним забезпеченням». Головна особливість моделі полягає у тому, що держава у сфері соціального забезпечення населення насамперед ставила за пріоритет задовольнити мінімальні життєві потреби категорії осіб, які напряду або опосередковано пов'язані з мілітарними / парамілітарними структурами (військовослужбовці, ветерани служби, особи, які втратили працездатність, виконуючи військовий службовий обов'язок, і коло їхніх прямих родичів, близьких осіб). Другорядною ознакою такої політики є те, що її запроваджували у військовий час.

Для більшовиків на початковому етапі ЧА, напевно, була єдиною структурою, яка допомогла їм прийти до влади у двох площинах – військовій і політичній. Завдяки багнетам ЧА більшовики змогли побороти армії білого руху, отаманів та, на жаль, війська УНР. А завдяки махінаціям з «виборчими законами» червоноармійці мали десятикратну перевагу над робітниками й ненависними більшовикам селянами у формуванні Всеукраїнського з'їзду рад [18, с. 176–177].

Повернемося до інших заходів більшовиків у сфері соціального забезпечення осіб з інвалідністю. Нова «стара» влада звертала увагу на лікування і протезування осіб з інвалідністю. Так, постанова НКСЗ від 03.04.1919 «Об учреждении Киевского и Харьковского обласных Комитетов врачебно-технической помощи инвалидам» створювала два обласні комітети лікарсько-технічної допомоги особам з інвалідністю: Київський

і Харківський. Їх компетенція поширювалася на територію України, прикордонні території сучасної РФ, частину Білорусії, Молдови, тобто на територію проживання етнічних українців. На перший погляд викликає здивування те, що два центри цих комітетів розміщувалися локаційно поруч. Та, зважаючи на військово-політичну ситуацію, більшовики інакше й не могли. Значну частину території України вони не контролювали. Так, станом на 3 квітня, на момент публікації постанови, в Одесі ще перебували війська Антанти [20, с. 202].

На початку 1919 р. соціально-економічна ситуація в Україні залишалася складною. Фіксувалися значні проблеми з продуктами харчування. Тому більшовики зі своєї логіки соціально-економічного життя вважали за недоцільне утримувати армію непрацюючих. Одночасно намагаючись задіяти весь трудовий потенціал населення в економічній діяльності, НКСЗ видає постанову від 27.04.1919 «О трудовых артелях для инвалидов» [21].

Декілька слів про юридичну техніку ранніх більшовиків. Вона бажала кращого як у зовнішній, так і у внутрішній формах. Постанову НКСЗ підписав заступник комісара НКСЗ М. Зубков. Однак у преамбулі зазначено, що постановляє саме Народний комісаріат праці (далі – НКП). Згідно з постановою новостворені трудові артілі інвалідів підпорядковувалися НКП і профспілкам. Нагадаємо, що у владній ієрархії НКСЗ і НКП рівносильні. Тож незрозуміло, хто повинен був втілювати в життя задачі з постанови. Виходить, що постанова більше схожа на проєкт плану дій, а не на нормативно-правовий документ. Це підтверджує і преамбула постанови, що містить елементи мотиваційних заходів, які тотожні до промови на мітингу робітників.

Повернемося до суті постанови. Основна її задача – сприяти розвитку трудових артілей інвалідів на соціалістичних засадах, без капіталістичної експлуатації. Інструментарій реалізації постанови простий – працездатних інвалідів перевести в зазначені артілі. Ці підходи слушні не тільки до трудової соціалізації осіб з інвалідністю, а й загалом до соціалізації цієї категорії населення. Звісно, за умови добровільності й адекватного визначення рівня непрацездатності. Та якщо підсумувати всі аспекти цієї постанови, виходить, що ідея гарна, а виконання нікудишне, тобто чергова порція демагогії.

Ключовою подією третього заходу більшовиків, не тільки у справі соціального забезпечення осіб з інвалідністю, а й у правотворчості загалом, стала постанова Всеукраїнського революційного комітету від 27.01.1920 «Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР» [22]. Згідно з нею декрети РСФРР у сфері органів влади поширювалися на УСРР, як наслідок, нормативно-правові документи УСРР у цій сфері втрачали чинність. Це був один із ключових механізмів більшовиків не допустити чергової втрати України. Головним інструментом у цій сфері був інститут уповноважених РНК РСФРР при Всеукрревкомі (РНК УСРР), який явно обмежував суверенітет УСРР. За напрям соціального забезпечення в Україні відповідав російський більшовик А. Падерін.

Виконуючи вищезазначену постанову, у лютому 1920 р. уряд УСРР за прикладом РСФРР створює Наркомат праці й соціального забезпечення (далі – НКПСЗ). Постановами Уповноваженого від 18 і 22 лютого 1920 р. «Про об'єднанні відділи праці й соціального забезпечення» [23] і «Про підвідділи соціального забезпечення відділів праці й соціального забезпечення місцевих ревкомів (виконкомів)» [24] формується місцева мережа новоствореного комісаріату.

Перша постанова розкривала механізми формування місцевих відділів праці та соцзабезпечення. Друга – внутрішню структуру, задачі та функції підвідділів соціального забезпечення відділів праці й соціального забезпечення місцевих ревкомів (виконкомів). Також визначено завдання, які покладалися на кожну секцію (підсекцію) підвідділу. Зокрема, повітовий підвідділ поділявся на 7 секцій, які мали підсекції з відділками (залежно від секції від 3 до 9).

Відмітимо найважливіші новели, що стосуються нашої розвідки. Ст. 13 постанови «Про підвідділи соціального забезпечення відділів праці й соціального забезпечення місцевих ревкомів (виконкомів)» визначала завдання секції підпомог та пенсій. До компетенції цієї секції входило встановити право на соціальне забезпечення, тобто визначити ступінь втрати працездатності; догляд за непрацездатними робітниками. Ст. 19 розписувала завдання секції відновлення й використання неповної праці, а саме трудова соціалізація інвалідів через покращення стану здоров'я, зміну фаху тощо. На секцію покладалася організація діяльності установ із відновлення працездатності, а також допомога роботодавцям в адаптації інвалідів на робочому місці; покращення умов праці та проживання визначеної категорії населення [24].

Коротко проаналізуємо ці постанови. Черговий експеримент із структурою відомства соціального забезпечення призвів до появи розгалуженої вертикалі державних органів. Були проголошені слушні й конче необхідні напрями роботи. Негативною рисою такої мережі стала концентрація в межах підвідділу різнопланових завдань. Секції одного підвідділу визначали працездатність особи, призначали допомогу й інспектували діяльність цих же органів. Це не двозначно дає зрозуміти, що за потреби керівництво підвідділу в ручному режимі могло регулювати допомогу. Однак це не дивно, адже більшовики взагалі відкидали поділ на гілки влади як рудимент буржуазного часу. Паралельно така значна кількість секцій, підсекцій і відділків у підвідділі сигналізує про значну бюрократизацію процесу отримання / надання соціальної допомоги.

Та на цьому експерименти з радянськими органами влади, що займалися соціальним забезпеченням, не закінчилися. Модернізація відбувалася за прикладом органів РСФРР. Уже 29 травня 1920 р. в УСРР розпочався поділ НКПСЗ, а 25 червня прийнято статут НКСЗ. Було створено нову систему і внутрішню організацію місцевих органів НКСЗ. Згідно з прописаними компетенціями за соціальне забезпечення осіб з інвалідністю відповідали підвідділи: допомоги і пенсій (дві секції); соціальної допомоги (дві секції); інвалідний (три секції) [25].

Позитивною тенденцією оновленого НКСЗ було зменшення структурних підрозділів, хоча їхня кількість була все ще значною. До переваг зарахуємо те, що весь процес отримання статутусу та допомоги особам був розділений між двома комісаріатами – соціального забезпечення й охорони здоров'я. Утім, прописана компетенція підвідділів була заплутана і почасти трактується неоднозначно. Так, п. В ч. 29 ст. 12 Статуту НКСЗ передбачав видачу пенсій інвалідам війни і праці, які потерпіли від погромів контрреволюції [25]. Незрозуміло, хто надавав пенсії особам з інвалідністю, що не зазнали на собі вплив сил контрреволюції. Можливо, під пенсією малася на увазі одноразова допомога.

Черговий пролонгований захід більшовиків на терени України хоч і не змінив суть і натиск їхнього ідеологічного запалу, але однозначно – пиху применшив. Слабка підтримка населенням, що проявилася у втраті контролю над Україною у другій половині 1919 р., змусила проводити виваженішу політику. Як ми знаємо, згодом на такі кроки «вождь пролетаріату» погодиться. Та у сфері соціального забезпечення осіб з інвалідністю пішли протореним шляхом. Перші вдосконалення даної справи стосувалися, звісно, родин червоноармійців.

Постанова Уповноваженого від 19.02.1920 «Про тимчасові пояси по видачі пайку членам родин червоноармійця» розділила територію УСРР на 5 тарифних поясів відповідно до дороговизни проживання [26]. Ця дія неоднозначна. На перший погляд, у містах життя дорожче, ніж у селах, і більша допомога містянам слушна. Але якщо особа непрацездатна або часткова непрацездатність заважала їй працювати в полі, продукти харчування вона всеодно повинна була купувати. З іншого боку, закріплювалися дискримінаційні засади між міщанами й селянами. Про ненависть більшовиків до українського села та селян ми вже згадували.

Згідно з умовами зазначеної постанови найбільша допомога одній непрацездатній особі (у т. ч. особі з інвалідністю) становила 220–300 крб, а якщо 5 і більше осіб – 650–1000 крб. Однак ці цифри нічого нам не говорять – потрібно їх співвіднести з вартістю продуктів харчування. Одразу зазначимо, що законодавець, встановлюючи розміри допомоги, орієнтувався на державні ціни, а вони були далекими від реальності. Гадаємо, що більшовики орієнтувалися в ринкових цінах. Недарма ж вони спекуляцію возвели в ранг найтяжчих злочинів з підсудністю Револьюційному трибуналу [27].

Наведемо ціни на продукти харчування на середину 1920 р.: м'ясо (0,4 кг) ринкова ціна 200–250 крб (державна – 7,82), сало (0,4 кг) – 150 (22,75), хліб (0,4 кг) – 250 (2,50), олія (0,4 кг) – 1200 (13,50) [12, с. 155]. Отже, реальні ціни на ринку різнилися від заявлених державною, подекуди у 100 разів. Заради справедливості наведемо місячні заробітні плати різних категорій: робітник найнижчої кваліфікації – 728–1600 крб, рядовий ЧА – 900, політрук ЧА – 1500, члени, касир і друкарка особливої районної продовольчої комісії повітрявкому – відповідно 3600, 2840, 2400 [12, с. 153; 28]. Звідси виходить, що існувало дві паралельні реальності. Більшовики призначали відносно невелику допомогу (явно не за комуністичними принципами), орієнтуючись на ціни, які вони ж самі й установили. А жити потрібно було у світі далеко не такому, який позірно зображала нова влада.

30.04.1920 РНК УСРР видав постанову «Про ліквідацію союзу інвалідів» [29]. Це по суті калька постанови РНК РСФРР від 20.02.1920 [30]. З назви документа основна мета є зрозумілою. Привертає увагу причина демонтажу Союзу інвалідів. Законодавці, дотримуючись власного класичного підходу, в документі не забули згадати про значну державну допомогу особам з інвалідністю. Але водночас наголосили на антидержавній діяльності союзу і спробах створити відокремлену від маси пролетарів групу осіб. Одразу напрошуються питання: чи всі потреби осіб з інвалідністю були закриті? Якою мірою? Якщо є паралельні джерела допомоги – чому це погано? Звідки ресурси в держави, щоб вирішити всі поточні питання осіб з інвалідністю?

Як би там не було, російські більшовики в Росії чи то сп'яніли від успіхів, чи з інших причин вирішили більше не приховувати справжнє обличчя. У кожній організації, яка була не під їх контролем / впливом, убачали центр антирадянського руху супротиву. Зрозуміло, що у благодійних організацій, що утворилися еволюційним шляхом, були свої, відміні від більшовиків, погляди. Однак нова влада не допускала інакомислення, а тим більше відкритої опозиції. Як наслідок, у російській версії постанови була дана вказівка ВНК розслідувати діяльність Союзу інвалідів [30]. Наголосимо, що все майно ліквідованої в УСРР організації передавалося НКПСЗ [29].

Як альтернативу Союзу інвалідів 26.05.1920 при ВУЦВК його ж постановою створюється Комітет допомоги хворим і пораненим червоноармійцям, який складався з членів Народних комісаріатів, ЦК КП(б)У. Завданням комітету було допомагати радянським органам у справі допомоги хворим і пораненим, зокрема воїнам-інвалідам. Напрями допомоги були різними. Наприклад, організація лікування, постачання одягу, харчів, протезів тощо [31].

Щоб заохотити підприємства приймати на роботу осіб з інвалідністю Уповноваженими Наркомпраці, Наркомфіну та Наркомсобезу 06.07.1920 було видано постанову «Про звільнення підприємств, що користуються працею інвалідів від страхових внесків за них». Механізм заохочення за нею полягав у такому – підприємства не сплачували за цю категорію населення страхові внески [32].

Постановою РНК УСРР від 20.07.1920 «Про встановлення одноманітних норм соціального забезпечення інвалідів праці та війни» нормотворець зрівнював розмір пенсії осіб з інвалідністю, які отримали її на виробничому процесі та під час військових дій 1914–1920 рр. Одночасно ст. 3 прирівнювала родини інвалідів війни та праці в забезпеченні у випадку смерті інваліда-годувальника.

У примітках постанови зазначено, що підприємства й установи зобов'язані приймати на роботу інвалідів, яких направляють відділи праці [33]. Чергове директивне нагадування свідчить лише про те, що підприємства не брали на роботу осіб з інвалідністю. Причини були різними, але це предмет окремої розвідки.

Постановою РНК УСРР від 04.01.1921 «Про забезпечення інвалідів, що перебувають в інвалідних домах» нова влада здійснила широкий жест філантропії. Так, сім'я особи з інвалідністю мала право на її пенсію, коли він перебував в інвалідному будинку. Виходить, що держава брала на себе подвійне навантаження: виплачувала пенсію та забезпечувала особу з інвалідністю в державному закладі [34]. Одразу напрошується декілька питань: скільки було таких закладів? які умови перебування вони надавали? Та це на перспективу.

Висновки. Нормативно-правові документи, які постійно роз'яснювали, доповнювали, а почасти змінювали норми й підходи соціального забезпечення осіб з інвалідністю свідчать про ситуативність вирішення проблеми, заформалізованість механізму. Не додавали конструктивності й постійні експерименти зі структурою радянських органів соціального забезпечення.

Нормативно-правова база засвідчувала наступ більшовиків на будь-які альтернативні, не пов'язані з державою, центри надання соціальної допомоги. Паралельно, на нашу думку, нова влада сформувала «мілітарне соціальне забезпечення». З 15 виданих актів за 1919 р. – початок 1921 р. сім напрямів регулювали допомогу військовим або їх сім'ям, два – цивільним і шість мали загальний характер. Червона армія стала як військовою, так і почасти політичною рушійною силою, яка дала змогу більшовикам прийти до влади й закріпитися. Водночас передбачені норми забезпечення осіб з інвалідністю не встигали за інфляцією. Усе це знижувало можливість осіб відстояти свої права.

Перспективи подальших розвідок. Потребує дослідження нормативно-правове регулювання соціальної допомоги особам з інвалідністю у період НЕПу. Також варта подальших досліджень гіпотеза про «мілітарне соціальне забезпечення» населення УСРР.

Використані джерела:

1. Конституція України: офіц. текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.07.2025).
2. Шарпаций В. Формування нормативно-правової бази становлення системи соціального забезпечення в УСРР (лютий – липень 1919 р.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2007. 12. С. 150–158.
3. Шарпаций В. Соціальне становище інвалідів війни та проблеми їх матеріального забезпечення в Україні в міжвоєнний період. Гілея. 2012. Випуск 56. С. 81–86.
4. Шарпаций В. Становлення та функціонування системи соціального забезпечення в Українській РСР в 1920–30-х рр.: історичний аспект : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 2007. 390 с.
5. Мельничук О. А. Соціальне страхування в радянській Україні (20–30-ті рр. ХХ ст.). Вісник : Едельвейс і К, 2009. 372 с.
6. Твердовський А. Радянська політика соціального забезпечення у контексті становлення тоталітарної держави та суспільства у 1920-х рр. (за матеріалами Держархіву Херсонської області). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 44. Т. 1. С. 195–200; Вип. 45. Т. 1. С. 200–206; Вип. 46. Т. 1. С. 209–216.
7. О Коммисариате социального обеспечения УССР : Временное положение от 06.02.1919. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины (надалі – СУУ). 1919. № 6. Ст. 81.
8. О конструировании СНК : постановление ВУЦИКС от 14.03.1919. СУУ. 1919. № 19. Ст. 205.
9. Об утверждении личного состава СНК : постановление ВУЦИКС от 14.03.1919. СУУ. 1919. № 19. Ст. 206.
10. О передачи дел обеспечения увечных воинов в ведение Народного Комиссариата Социального Обеспечения : Декрет СНК Украины от 25.02.1919. СУУ. 1919. № 15. Ст. 171.
11. Об обеспечении красноармейцев и их семейств : Декрет СНК УСРР от 26.02.1919. СУУ. 1919. № 16. Ст. 174.

12. Ісаков П. Співвідношення цін та реальних доходів громадян в українському селі на Лівобережній Україні в 1919–1920 роках як важливий чинник виникнення та розгортання селянського повстанського руху. Сіверянський літопис. 1998. № 4. С. 132–162.
13. Об обеспечении инвалидов промышленности и членов их семейств в случаях, не подлежащих действию законов о страховании (временное положение) : постановление СНК УСРР от 21.03.1919. СУУ. 1919. № 32. Ст. 351.
14. О пенсионном обеспечении солдат Красной армии и других военнослужащих и их семейств : Декрет СНК УСРР от 14.03.1919. СУУ. 1919. № 26. Ст. 285.
15. Об увеличении пенсий, выплачиваемых вследствие повреждения здоровья или смерти потерпевшим при работах промышленных, ремесленных, транспортных или торговых предприятий (положение) : постановление СНК УСРР от 21.03.1919. СУУ. 1919. № 32. Ст. 352.
16. О порядке рассмотрения заявлений о назначении пенсий красноармейцам : постановление НКСО от 01.04.1919. СУУ. 1919. № 34. Ст. 385.
17. О создании кадра особых сотрудников по обследованию материального положения нетрудоспособных красноармейцев и их семейств : постановление НКСО от 01.04.1919. СУУ. 1919. № 34. Ст. 392.
18. Історія державної служби в Україні: у 5 т. / Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. Київ : Ніка-Центр, 2009. Т. 2 / кер. авт. кол. С. В. Кульчицький. 512 с.
19. Об учреждении Киевского и Харьковского обласных Комитетов врачебно-технической помощи инвалидам : постановление НКСО от 03.04.1919. СУУ. 1919. № 35. Ст. 404.
20. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: [у 7 т.]. Скрентон : Укр. наук.-іст. б-ка в Скрентоні, 1962–1966. Т. 5. Директорія і антаганта. 1964. 248 с.
21. О трудовых артелях для инвалидов : постановление НКСО от 27.04.1919. СУУ. 1919. № 38. Ст. 474.
22. Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР : постанова Всеукраїнського революційного комітету від 27.01.1920. СУУ. 1920. № 1. Ст. 7.
23. Про об'єднанні відділи праці й соціального забезпечення : постанова Уповноваженого НКПіСЗ при Всеукрревкомі від 18.02.1920. СУУ. 1920. № 3. Ст. 33.
24. Про підвідділи соціального забезпечення відділів праці й соціального забезпечення місцевих ревкомів (виконкомів) : постанова Уповноваженого НКПіСЗ при Всеукрревкомі від 18.02.1920. СУУ. 1920. № 3. Ст. 39.
25. Про відділи соціального забезпечення місцевих виконкомів : Статут НКСЗ від 25.06.1920 р. СУУ. № 17. Ст. 324.
26. Про тимчасові пояси по видачі пайку членам родин червоноармійця : постанова Уповноваженого НКПіСЗ при Всеукрревкомі від 18.02.1920. СУУ. 1920. № 3. Ст. 36.
27. О спекуляции : Декрет СНК от 22 июля 1918 г. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства РСФСР. 1918. № 54. Ст. 605.
28. Про норми заробітної плати для робітників і службовців УСРР : постанова Всеукрревкому від 18.02.1920. СУУ. 1920. № 3. Ст. 32.
29. Про ліквідацію союзу інвалідів : постанова РНК УСРР від 30.04.1920. СУУ. 1920. № 9. Ст. 153.
30. Об упразднении Союза инвалидов войны и труда : постановление СНК РСФСР от 20.02.1920. Декреты Советской власти. Т. VII . 10 декабря 1919 г. – 31 марта 1920 г. Москва : Политиздат, 1975. С. 254–255.
31. Про Комітет допомоги хворим і раненим червоноармійцям : постанова ВУЦВК від 26.05.1920. СУУ. 1920. № 15. Ст. 290.
32. Про звільнення підприємств, що користуються працею інвалідів від страхових внесків за них : постанова Уповноваженого Наркомпраці, Уповноваженого Наркомфіну, Наркомсобезу від 06.07.1920. СУУ. 1920. № 18. Ст. 353.
33. Про встановлення одноманітних норм соціального забезпечення інвалідів праці та війни : постанова РНК УСРР від 20.07.1920. СУУ. 1920. № 21. Ст. 405.
34. Про забезпечення інвалідів, що перебувають в інвалідних домах : постанова РНК УСРР від 04.01.1921. СУУ. 1920. № 1. Ст. 2.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: ofits. tekst. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 24.07.2025) [in Ukrainian].

2. Sharpatyi, V. (2007). Formuvannia normatyvno-pravovoi bazy stanovlennia systemy sotsialnoho zabezpechennia v USRR (liutyi – lypen 1919 r.) [Formation of the regulatory and legal framework for the establishment of the social security system in the Ukrainian SSR (February – July 1919)]. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*, 12, 150–158 [in Ukrainian].

3. Sharpatyi, V. (2012). Sotsialne stanovyshche invalidiv viiny ta problemy yikh materialnoho zabezpechennia v Ukraini v mizhvoiennyi period [The social situation of war invalids and the problems of their material support in Ukraine in the interwar period]. *Hileia*, 56, 81–86 [in Ukrainian].

4. Sharpatyi, V. (2007). Stanovlennia ta funktsionuvannia systemy sotsialnoho zabezpechennia v Ukrainiskii RSR v 1920–30-kh rr.: istorychnyi aspekt [The formation and functioning of the social security system in the Ukrainian SSR in the 1920s – 1930s: a historical aspect]. *Doctor's thesis*. Kyiv. 390 p. [in Ukrainian].

5. Melnychuk, O. (2009). *Sotsialne strakhuvannia v radianskii Ukraini (20–30-ti rr. XX st.)* [Social insurance in Soviet Ukraine (1920s – 1930s)]. Vynytsia: Edelweis i K. 372 p. [in Ukrainian].

6. Tverdovskyi, A. (2016). Radianska polityka sotsialnoho zabezpechennia u konteksti stanovlennia totalitarnoi derzhavy ta suspilstva u 1920-kh rr. (za materialamy Derzharkhivu Khersonskoi oblasti) [Soviet policy of social security in the context of the formation of the totalitarian state and society in the 1920s. (based on the materials of state archives of Kherson region)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 44 (1), 195–200; 45 (1), 200–206; 46 (1), 209–216 [in Ukrainian].

7. Sovet Narodnykh Komissarov USSR (1919). O Kommissariate sotsial'nogo obespecheniia USSR: Vremennoe polozhenie ot 06.02.1919 [On the Commissariat of Social Welfare of the Ukrainian SSR: Temporary regulations of 06.02.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krest'ianskogo pravitel'stva Ukrainy*, No. 6, Art. 81.

8. VUTSIKS (1919). O konstruirovanii SNK: postanovlenie ot 14.03.1919 [On the structure of the Council of People's Commissars: Resolution of 14.03.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 19, Art. 205.

9. VUTSIKS (1919). Ob utverzhdenii lichnogo sostava SNK: postanovlenie ot 14.03.1919 [On approval of the composition of the Council of People's Commissars: Resolution of 14.03.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 19, Art. 206.

10. Sovet Narodnykh Komissarov Ukrainy (1919). O peredache del obespecheniia uvechnykh voynov v vedenie Narkomata sotsialnogo obespecheniia: Dekret ot 25.02.1919 [On transferring the affairs of disabled soldiers to the People's Commissariat of Social Welfare: Decree of 25.02.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 15, Art. 171.

11. Sovet Narodnykh Komissarov USSR (1919). Ob obespechenii krasnoarmitsev i ikh semeistv: Dekret ot 26.02.1919 [On the provision of Red Army soldiers and their families: Decree of 26.02.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 16, Art. 174.

12. Isakov, P. (1998). Spivvidnoshennia tsin ta realnykh dokhodiv hromadian v ukrainskomu seli na Livoberezhnii Ukraini v 1919–1920 rokakh yak vazhlyvyi chynnnyk vynyknennia ta rozghortannia selianskoho povstanskoho rukhu [Correlation between prices and real incomes of citizens in Ukrainian villages on the Left Bank in 1919–1920 as an important factor in the emergence and development of the peasant insurgent movement]. *Siveryanskyi litopys*, 4, 132–162 [in Ukrainian].

13. Sovet Narodnykh Komissarov USSR (1919). Ob obespechenii invalidov promyshlennosti i chlenov ikh semeistv v sluchaiah, ne podlezhashchikh deistviu zakonov o strakhovanii (vremennoe polozhenie): postanovlenie ot 21.03.1919 [On the provision for industrial invalids and their families in cases not covered by insurance laws (temporary provision): Resolution of 21.03.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 32, Art. 351.

14. Sovet Narodnykh Komissarov USSR (1919). O pensionnom obespechenii soldat Krasnoi armii i drugikh voennosluzhashchikh i ikh semeistv: Dekret ot 14.03.1919 [On pension provision for Red Army soldiers and other military personnel and their families: Decree of 14.03.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 26, Art. 285.

15. Sovet Narodnykh Komissarov USSR (1919). Ob uvelichenii pensii, vyplachivaemykh v sledstvie povrezhdenii v zdorovii ili smerti poterpevyshym pri rabotakh promyshlennykh, remeslennykh, transportnykh ili togovykh predpriatii (polozhenie): postanovlenie ot 21.03.1919 [On increasing pensions paid due to health damage or death of persons injured during work at industrial, craft, transport or trade enterprises (provision): Resolution of 21.03.1919]. *Sobranie zakoneni i rasporiazhenii Rabocho-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 32, Art. 352.

16. Narodnyi Komissariat Sotsialnogo Obespecheniia (1919). O poriadke rassmotreniia zaiavlenii o naznachenii pensii krasnoarmeitsam: postanovlenie ot 01.04.1919 [On the procedure for conside-

ring applications for pensions to Red Army soldiers: Resolution of 01.04.1919]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 34, Art. 385.

17. Narodnyi Komissariat Sotsialnogo Obespecheniia (1919). O sozdanii kadra osobykh sotrudnikov po obsledovaniiu materialnogo polozheniia netrudosposobnykh krasnoarmeitsev i ikh semestv: postanovlenie ot 01.04.1919 [On creating a group of special officers for investigating the material condition of disabled Red Army soldiers and their families: Resolution of 01.04.1919]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 34, Art. 392.

18. Instytut istorii NAN Ukrainy, Holovne upravlinnia derzhavnoi sluzhby Ukrainy (2009). *Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini* [History of public service in Ukraine] (Vol. 2, S.V. Kulchytskyi, Ed.). Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

19. Narodnyi Komissariat Sotsialnogo Obespecheniia (1919). Ob uchrezhdenii Kievskogo i Khar'kovskogo oblastnykh Komitetov vrachebno-tekhnicheskoi pomoshchi invalidam: postanovlenie ot 03.04.1919 [On the establishment of the Kyiv and Kharkiv Regional Committees for Medical and Technical Assistance to the Disabled: Resolution of 03.04.1919]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 35, Art. 404.

20. Stakhiv, M. (1964). *Ukraina v dobi Dyrektorii UNR. Tom 5. Dyrektoriia i Antanta* [Ukraine during the Directory of the Ukrainian National Republic. Vol. 5. The Directory and the Entente]. Skrenton: Ukrain-ska naukovisto-istorychna biblioteka v Skrentoni [in Ukrainian].

21. Narodnyi Komissariat Sotsialnogo Obespecheniia (1919). O trudovykh arteliakh dlia invalidov: postanovlenie ot 27.04.1919 [On labor cooperatives for the disabled: Resolution of 27.04.1919]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 38, Art. 474.

22. Vseukrainskyi revoliutsiinyi komitet (1920). Pro obiednannia diialnosti USRR ta RSFSR: postanova vid 27.01.1920 [On the unification of activities of the USRR and RSFSR: Resolution of 27.01.1920]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 1, Art. 7 [in Ukrainian].

23. Upovnovazhenyi Narkompratsi i Sotszabezpechennia pry Vseukrrevkomi (1920). Pro obiednani viddily pratsi i sotsialnoho zabezpechennia: postanova vid 18.02.1920 [On unification of labor and social welfare departments: Resolution of 18.02.1920]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 3, Art. 33 [in Ukrainian].

24. Upovnovazhenyi Narkompratsi i Sotszabezpechennia pry Vseukrrevkomi (1920). Pro pidvid-dily sotsialnoho zabezpechennia viddiliv pratsi i sotsialnoho zabezpechennia mistsevykh revkomiv (vykonkomiv): postanova vid 18.02.1920 [On subsections of social welfare departments under local revolutionary committees (executive committees): Resolution of 18.02.1920]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 3, Art. 39. [in Ukrainian].

25. Narodnyi Komissariat Sotsialnogo Zabezpechennia (1920). Pro viddily sotsialnoho zabez-pechennia mistsevykh vykonkomiv: Statut vid 25.06.1920 [On social welfare departments of local executive committees: Statute of 25.06.1920]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 17, Art. 324 [in Ukrainian].

26. Upovnovazhenyi Narkompratsi, Upovnovazhenyi Narkomfinu, Narkomsobez (1920). Pro tymchasovi poiapy po vydachi paikiv chlenam rodyn chervonoarmiitsia: postanova vid 18.02.1920 [On temporary coupons for food ration distribution to Red Army family members: Resolution of 18.02.1920]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 3, Art. 36 [in Ukrainian].

27. Sovet Narodnykh Komissarov RSFSR (1918). O spekuliiatsii: Dekret ot 22.07.1918 [On speculation: Decree of 22.07.1918]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva RSFSR*, No. 54, Art. 605.

28. Vseukrrevkom (1920). Pro normy zarobitnoi platy dlia robitnykiv i sluzhbovtziv USRR: pos-tanova vid 18.02.1920 [On wage standards for workers and employees of the USRR: Resolution of 18.02.1920]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 3, Art. 32 [in Ukrainian].

29. Rada Narodnykh Komissariv USRR (1920). Pro likvidatsiiu soiuzu invalidiv: postanova vid 30.04.1920 [On the liquidation of the union of the disabled: Resolution of 30.04.1920]. *Sobranie zakoneniia i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 9, Art. 153 [in Ukrainian].

30. Sovet Narodnykh Komissarov RSFSR (1920). Ob uprazhdenii Soiuzu invalidov voiny i truda: postanovlenie ot 20.02.1920 [On the abolition of the Union of War and Labor Invalids: Resolution of 20.02.1920]. *Dekrety Sovetskoi vlasti. Tom VII. 10 dekabria 1919 g. – 31 marta 1920 g.*, pp. 254–255. Moscow: Politizdat.

31. Vseukrainskyi Tsentralnyi Vykonavchyi Komitet (1920). Pro Komitet dopomohy khvorym i ranenym chervonoarmiitsiam: postanova vid 26.05.1920 [On the Committee for Assistance to Sick

and Wounded Red Army Soldiers: Resolution of 26.05.1920]. *Sobranie uzakonenii i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 15, Art. 290 [in Ukrainian].

32. Upovnovazhenyi Narkompratsi, Upovnovazhenyi Narkomfinu, Narkomsobez (1920). Pro zvihnennia pidpriemstv, shcho koristuiutsia praceiu invalidiv vid strakhovykh vneskiv za nykh: postanova vid 06.07.1920 [On exemption of enterprises employing disabled workers from insurance contributions: Resolution of 06.07.1920]. *Sobranie uzakonenii i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 18, Art. 353 [in Ukrainian].

33. Rada Narodnykh Komissariiv USRR (1920). Pro vstanovlennia odnomanitnykh norm sotsialnoho zabezpechennia invalidiv pratsi ta viiny: postanova vid 20.07.1920 [On establishing uniform norms of social security for labor and war disabled persons: Resolution of 20.07.1920]. *Sobranie uzakonenii i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 21, Art. 405 [in Ukrainian].

34. Rada Narodnykh Komissariiv USRR (1921). Pro zabezpechennia invalidiv, shcho perebuvaiut v invalidnykh domakh: postanova vid 04.01.1921 [On the provision for disabled persons residing in disabled homes: Resolution of 04.01.1921]. *Sobranie uzakonenii i rasporiazhenii Raboche-krestianskogo pravitelstva Ukrainy*, No. 1, Art. 2 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 30.07.2025

Стаття рекомендована до друку 15.09.2025

Опублікована 12.11.2025

Fedorchenko O., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of State and Legal Disciplines, Odesa State University of Internal Affairs (Odesa, Ukraine)

Kaminskaya O., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Education Quality Assurance Department, Odesa State University of Internal Affairs (Odesa, Ukraine)

REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF SOCIAL ASSISTANCE TO PERSONS WITH DISABILITIES IN THE UKRAINIAN SSR IN 1919–1921

The article is devoted to the study of regulatory and legal assistance to persons with disabilities in the Ukrainian SSR in 1919–1921. Based on regulatory and legal acts, the Soviet model of social security for persons with disabilities is shown to have been formed in chronological order.

Several reasons have been identified for the Bolsheviks' prompt resolution of the socio-economic problems of people with disabilities: reducing the number of dissatisfied people; demonstrating the advantages of communism; expanding the social package for the Red Army soldiers.

The concept of the Soviet approach to social security for people with disabilities as "military social security" has been given. The main feature of this model was that the State first and foremost prioritized meeting the minimum living needs of the category of persons who were directly or indirectly associated with military / paramilitary structures.

Forced aid to the "military" category of the population was provided due to civilians. Such approach was necessary because the Bolsheviks managed to retain power due to security / military structures.

It has been proven that the Bolshevik government adopted regulatory documents hastily and situationally regarding social security for people with disabilities. This resulted into the experiments with the structure of Soviet social security bodies and the blurring, duplication and contradictions of norms.

After all, the process of receiving social assistance was formalized, burdened and complicated with bureaucracy. At the same time, the regulatory framework recorded the Bolsheviks' attack on public, local centers for providing social assistance and its concentration in the hands of the State.

The planned social standards for people with disabilities did not keep up with inflation. All this reduced the ability to satisfy the minimum needs of life and turned the Bolsheviks' slogans into fiction.

Keywords: persons with disabilities, social security, war communism, Ukrainian SSR, People's Commissariat of Social Security, social assistance.